

УДК 347.961.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.8>

СКЛАДОВІ МЕХАНІЗМУ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Маржина А.А.,*аспірантка Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України*

Маржина А.А. Складові механізму нотаріальної діяльності: теоретико-правовий вимір.

В роботі авторкою здійснено аналіз складових механізму нотаріальної діяльності як теоретико-правового феномену. Відзначено актуальність тематики дослідження та важливість осучаснення розуміння складових механізму нотаріальної діяльності в сучасних умовах її розвитку. Встановлено пізнавальні особливості тематики цієї статті.

Авторкою наголошено на тому, що перспективи удосконалення нотаріальної діяльності перебувають в площині посилення його функціонування як єдиного цілісного механізму, що забезпечує ефективний алгоритм реалізації нотаріатом своїх функцій на засадах комплексності, професійності та ефективності. На підставі аналізу доктринальних підходів до розуміння механізму нотаріальної діяльності уточнено визначення вказаного поняття як різновиду правового механізму нотаріату, змістом якого є впроваджена система взаємопов'язаних між собою юридичних засобів, котрі спрямовані на унормування та надання юридичної форми суспільним відносинам, що виникають з приводу здійснення нотаріальних дій, пов'язаних із посвідченням прав та фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших дій з метою надання їм юридичної вірогідності, а також надання громадянам і юридичним особам іншої професійної правничої допомоги. Виокремлено та охарактеризовано складові механізму нотаріальної діяльності, а саме нормативно-правове забезпечення, юридичні факти, нотаріально-процесуальні правовідносини, акти застосування права, юридичні засоби захисту прав та законних інтересів учасників нотаріального провадження. Підсумовано, що механізм нотаріальної діяльності є основним способом функціонування інституту нотаріату, сукупністю юридичних засобів виконання його основних функцій, визначених законодавством. Саме його належне наукове дослідження має бути покладене в основу вдосконалення практики функціонування нотаріату в Україні.

Ключові слова: нотаріат, нотаріальна діяльність, функції нотаріату, механізм нотаріальної діяльності, юридична діяльність, юридична практика.

Marzhyna A. Components of the mechanism of notary activity: theoretical and legal dimension.

In the author's work, the components of the mechanism of notarial activity as a theoretical and legal phenomenon were analyzed. The relevance of the research topic and the importance of modernizing the understanding of the components of the mechanism of notarial activity in the modern conditions of its development were noted. The cognitive features of the subject of this article have been established.

The author emphasized that the prospects for improving notarial activity are in the area of strengthening its functioning as a single integral mechanism that provides an effective algorithm for the notary to implement its functions on the basis of complexity, professionalism and efficiency. On the basis of the analysis of doctrinal approaches to understanding the mechanism of notarial activity, the definition of the specified concept as a type of legal mechanism of notarial activity, the content of which is an ordered system of interrelated legal means aimed at normalizing and giving legal form to social relations arising from the implementation of notarial activities, has been clarified. Actions related to certification of rights and facts that have legal significance, taking other actions with the aim of giving them legal credibility, as well as providing citizens and legal entities with other professional legal assistance. The components of the mechanism of notarial activity are singled out and characterized, namely regulatory and legal support, legal facts, notarial-procedural legal relations, acts of application of law, legal means of protecting the rights and legitimate interests of participants in notarial proceedings. It is summarized that the mechanism of notarial activity is the main way of functioning of the notary institution, a set of legal means of performing its main functions defined by legislation. It is his proper scientific research that should be the basis for improving the practice of functioning of notaries in Ukraine.

Key words: notary, notarial activity, functions of notary, mechanism of notarial activity, legal activity, legal practice.

Актуальність теми. У сучасний переломний період становлення української державності та правової системи, розбудови громадянського суспільства важливе значення набуває переосмислення функціонування тих інституцій, що за своїм функціональним призначенням покликані забезпечити законність та правопорядок в суспільстві, сталість його розвитку та безпеку життєдіяльності. Таким інститутом насамперед виступає нотаріат, що забезпечує правове гарантування непорушності прав і свобод людини, законних інтересів всіх суб'єктів права. Система нотаріату покликана забезпечити ефективний досудовий захист та правову охорону прав суб'єктів, основоположних свобод людини, законних інтересів у межах безспірної юрисдикції. З урахуванням соціальної та правової корисності нотаріату та нотаріальної діяльності, актуальність їх наукового дослідження має і матиме високий ступінь, адже такі дослідження в цілому націлені на посилення їх функціонування, а отже і на вдосконалення правохорони та правозахисту в Україні. Актуальність наукової роботи також підтверджується і тим, що за майже 30 років свого існування в Українській державі інститут нотаріату довів результативність своєї юридичної діяльності та доцільність його існування в механізмі гарантування законності та правопорядку. Водночас, необхідно констатувати факт того, що стан його функціонування та виконання покладених на нього завдань потребує свого вдосконалення як в частині правового забезпечення нотаріальної процедури, так і в межах практичного здійснення нотаріальної діяльності в реальному житті. На сьогодні вимоги Конституції України досі не враховані в Законі України «Про нотаріат», деякі важливі положення спеціального законодавства, що регламентує діяльність українських нотаріусів, досі стикаються з проблемами ще існуючої радянської практики правозастосування, не вирішено широке коло теоретичних і практичних проблем організації і функціонування нотаріату в Україні, неналежно на доктринальному рівні проаналізовано міжнародний досвід моделі латинського («вільного») нотаріату та недостатньо запозичено його здобутки на національній площині. На нашу думку, перспективи удосконалення нотаріальної діяльності перебувають в площині посилення його функціонування як єдиного цілісного механізму, що забезпечує ефективний алгоритм реалізації нотаріатом своїх функцій на засадах комплексності, професійності та ефективності.

Крім того, актуальність наукового дослідження механізму нотаріальної діяльності саме крізь призму теоретико-правового виміру визначаються початком кардинального реформування системи нотаріату та розширення механізму нотаріальної діяльності шляхом покладання на нотаріусів нових повноважень, розширення мережі суб'єктів

нотаріальної діяльності, що ініційовано Міністром юстиції України Д. Малюською у 2019 року. Міністр, презентуючи міністерську програму «To do list», наголосив на тому, що реформі нотаріату у цій програмі відводиться чільне місце – у планах цього центрального органу виконавчої влади надання нотаріусам права здійснювати реєстрацію шлюбів та розлучень, впровадити Е-нотаріат, підвищити ефективність електронного документообігу за участю нотаріусів тощо [1]. Такі перспективи розвитку нотаріату, на нашу думку, пов'язані насамперед з розвитком механізму нотаріальної діяльності як єдиного алгоритму комплексної реалізації ним своїх функцій, що насамперед потребує своєї належної наукової розробки.

Стан наукового дослідження тематики нашої наукової роботи представлений поодинокими сучасними науковими роботами, в яких розкрито окремі проблемні аспекти функціонування нотаріату. Однак, часті зміни у даній сфері (правового, організаційного, системного характеру) зумовлюють виникнення ряду проблем, які потребують нового поглибленого аналізу. Теоретико-методологічну основу даного дослідження складатимуть праці таких вчених як: С. Я. Фурса, Т.О. Бордюк, В.В. Комаров, Ю.М. Бисага, О.В. Красногор, Н.М. Денисяк та ін. Попри вагомий науковий здобуток теоретиків та практиків, видається необхідним провести комплексний аналіз механізму нотаріальної діяльності, який в сучасних умовах постає ефективним інструментом захисту прав громадян та юридичних осіб.

Метою наукової роботи є комплексний аналіз складових елементів механізму нотаріальної діяльності в Україні, їх теоретико-правова характеристика.

Основна частина. Важливе значення для здійснення аналізу явищ та процесів правової реальності має системно-структурний метод, який функціонально дозволяє не просто структурувати предмет дослідження, відобразивши у вакуумі самотійно кожен із його елементів, але і дослідити його крізь призму системних властивостей, де кожна складова такої системи перебуває у тісному взаємозв'язку із іншими складовими, взаємовпливаючи один на одного. Усі державні та правові явища і процеси не можуть і не існують окремо одне від одного, вони перебувають у постійному взаємозв'язку, забезпечуючи своє функціонування та розвиток. Так само і механізм нотаріальної діяльності за своєю сутністю є системним явищем, складові якого функціонують у тісній взаємодії, а отже предмет нашого дослідження насамперед потребує застосування системно-структурного методу дослідження.

Поняття «механізм» у словникових джерелах тлумачиться як внутрішня будова, система, поєднання станів і процесів, з яких складається те чи інше явище [2, с. 523]. Виходячи з такого етимо-

логічного розуміння слова «механізм» під механізмом в правовій сфері розуміють єдину впорядковану систему засобів впливу одного об'єкту на інші. Фактично механізмом будь-якого правового явища чи процесу є його властивість функціонувати, оскільки:

– з одного боку, механізм являє собою єдину, впорядковану систему засобів юридичного впливу на суспільні відносини з метою їх впорядкування та ефективного правового регулювання;

– з іншого боку, механізмом є певна юридична конструкція, яка ґрунтується на дії послідовно організованих юридичних засобів, які дають можливість досягти конкретну юридичну ціль шляхом дотримання відповідної юридичної процедури. Кожна ланка такого механізму є самостійним комплексом юридичних засобів.

Варто відзначити, що феномен правових механізмів становить науковий інтерес як серед представників теорії права, так і фахівців більшості галузевих юридичних наук. Існування правових механізмів характерне і для нотаріальної діяльності, забезпечуючи ефективність функціонування системи нотаріату в цілому. За своїм функціональним призначенням механізм нотаріальної діяльності покликаний забезпечити її реальне, практичне здійснення, по суті є способом функціонування інституту нотаріату та основною формою його впливу на суспільні відносини, які виникають між суб'єктами надання нотаріальних послуг, з одного боку, та іншими учасникам нотаріально-процесуальних правовідносин – з іншого. В пізнавальному плані механізм нотаріальної діяльності становить предмет наукового дослідження як теоретичних юридичних наук, так і відповідних галузевих наук, при чому вивчення теоретико-правових аспектів складових механізму нотаріальної діяльності матиме фундаментальний характер, формуючи пізнавальну основу для розвитку галузевих досліджень як механізму нотаріальної діяльності, так і інших правових питань функціонування нотаріату.

З метою визначення поняття механізму нотаріальної діяльності необхідно проаналізувати також зміст категорії «нотаріальна діяльність», відмежувати її від таких суміжних понять як «нотаріальний процес», «діяльність нотаріуса» та «нотаріальна процедура». Насамперед варто відзначити, що в положеннях чинних законодавчих актів України, в тому числі і в Законі України «Про нотаріат» [3] не закріплено визначення жодного із зазначених вище понять. Тому важливо в цьому питанні звернутись до правової доктрини. На переконання І.П. Фріса, поняття «нотаріальна діяльність» варто визначити та закріпити законодавчо як врегульовану законом, іншими нормативними актами професійну непідприємницьку діяльність особи, що має статус нотаріуса, або особи, яка наділена правом

вчинення окремих нотаріальних дій, пов'язану із посвідченням прав та фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших дій з метою надання їм юридичної вірогідності, а також надання громадянам і юридичним особам кваліфікованої юридичної консультативної допомоги [4, с. 45-46]. В свою чергу А.Г. Гуледза пропонує під поняттям «нотаріальна діяльність» по відношенню до України розуміти діяльність нотаріусів та інших осіб, уповноважених державою на вчинення нотаріальних дій, щодо посвідчення безспірних прав, а також фактів, котрі мають юридичне значення, засвідчення документів, з метою надання їм офіційної та доказової сили [5, с. 34]. Аналізуючи ці два доктринальні визначення поняття нотаріальної діяльності, вже можна відокремити його від поняття «діяльності нотаріусу». Зокрема, за суб'єктною складовою зазначені поняття співвідносяться між собою як родове та видове, оскільки нотаріальна діяльність здійснюється не лише нотаріусами, але і іншими посадовими особами, яким відповідно до закону надається повноваження вчиняти окремі нотаріальні дії. Крім того, необхідно поняття «нотаріальна діяльність» відмежовувати від ще одного родового поняття – «нотаріальний процес», який є більш широким поняттям та являє собою не лише систему нотаріальних дій, які вчиняються суб'єктом в межах єдиного нотаріального провадження, але і нотаріальні-процесуальні відносини, стороною яких є суб'єкт – «споживач» нотаріальних послуг. А тому нотаріальний процес є за своїм змістом і формою різновидом юридичного процесу. Також нотаріальна діяльність не є тотожним поняттям до нотаріальної процедури, де остання являє собою сукупність встановлених, санкціонованих державою правових норм, які регламентують послідовність вчинення процесуальних дій, можливі моделі поведінки учасників нотаріальних процесуальних правовідносин, правила та умови здійснення нотаріальної діяльності. Таким чином «нотаріальна діяльність» та «нотаріальна процедура» співвідносяться між собою як «суття» та «належне», а також як «реальність» та «уявлення».

Проаналізувавши питання співвідношення понять «нотаріальної діяльності» та «правового механізму», вважаємо за доцільне запропонувати удосконалене визначення поняття «механізм нотаріальної діяльності», що являє собою різновид правового механізму нотаріату, змістом якого є впорядкована система взаємопов'язаних між собою юридичних засобів, котрі спрямовані на унормування та надання юридичної форми суспільним відносинам, що виникають з приводу здійснення нотаріальних дій, пов'язаних із посвідченням прав та фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших дій з метою надання

їм юридичної вірогідності, а також надання громадянам і юридичним особам іншої професійної правничої допомоги.

Як нами було зазначено вище, механізм нотаріальної діяльності – це насамперед системно-структурне явище, що забезпечує алгоритмне функціонування нотаріату та здійснення нотаріальної діяльності. З огляду на зазначене вбачаємо за необхідне виокремити та охарактеризувати складові механізму нотаріальної діяльності. Першою складовою механізму нотаріальної діяльності, на нашу думку, є її *нормативно-правове забезпечення*, тобто комплекс норм права, які регламентують відносини, що виникають з приводу здійснення нотаріальної діяльності в Україні. Нормативна основа механізму нотаріальної діяльності покликана встановити модель здійснення нотаріальної діяльності, процесуальні права та обов'язки суб'єктів, що беруть участь в нотаріальній діяльності, правові умови здійснення нотаріальної діяльності та її юридичні наслідки для суб'єктів нотаріальних правовідносин. Функціональне призначення правової норми в механізмі нотаріальної діяльності полягає в наступному: 1) встановлення кола суб'єктів здійснення нотаріальної діяльності; 2) закріплення змісту нотаріальної діяльності (сукупність нотаріальних дій, які може вчинити відповідний суб'єкт); 3) визначення можливих та необхідних моделей поведінки суб'єктів нотаріальної діяльності, їхніх процесуальних прав та обов'язків; 4) регламентація умов і правил здійснення нотаріальної діяльності, а також її правових наслідків. Варто відзначити, що згідно з ч. 1 ст. 2 Закону України «Про нотаріат» правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, сам Закон України «Про нотаріат», інші законодавчі акти України. З урахуванням зазначеного законодавець досить чітко, водночас лаконічно відповідає на питання щодо нормативної бази нотаріальної діяльності. Найвищим джерелом права загального характеру, яке регулює нотаріальну діяльність в Україні, є Конституція України. Хоча вона прямо не містить положень, які б регламентували діяльність нотаріату, ряд її положень стосуються цієї сфери суспільно-державного життя. Так, згідно п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються організація і діяльність нотаріату. Ч. 3 ст. 32 Конституції України передбачає, що кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Крім того, юридична консультаційна діяльність нотаріату, яка полягає в роз'ясненні положень законодавства України, ґрунтується на загальному положенні Конституції України, що міститься в ч. 1 ст. 57: закони та інші нормативно-правові акти, що визначають

права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Також положення ст. 59 Конституції України, яке регламентує право кожного на отримання професійної правничої допомоги, прямо стосується нотаріальної діяльності, яка за своїм характером є професійною, юридичною діяльністю. Крім того необхідно згадати конституційні норми, які встановлюють право кожного володіти, користуватись, розпоряджатись своєю власністю, рівність подружжя тощо [6]. Центральним нормативно-правовим актом в системі правового регулювання нотаріальної діяльності є Закон України «Про нотаріат» [3] покликаний встановити порядок правового регулювання діяльності нотаріату в Україні. На підставі цього Закону був прийнятий цілий ряд підзаконних нормативно-правових актів, зокрема Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, Правила ведення нотаріального діловодства, Правила професійної етики нотаріусів України, Статут Нотаріальної палати України тощо, які становлять систему правового забезпечення нотаріальної діяльності.

Другим важливим елементом механізму нотаріальної діяльності є *юридичні факти*, а точніше юридичні склади як сукупність юридичних фактів, які у своїй єдності виступають єдиною підставою для виникнення, зміни чи припинення нотаріально-процесуальних правовідносин. Нотаріально-процесуальні правовідносини характеризуються своєю динамічною природою, здатністю до трансформації: зародження, зміни та припинення. Каталізаторами розвитку нотаріально-процесуальних правовідносин як раз і виступають юридичні факти. Юридичний факт – це певна фактична обставина, з настанням чи відсутністю якої, правова норма пов'язує виникнення, припинення чи зміну правовідносин, а тому це об'єктивне явище дійсності чи фактична дія особи набувають юридичного значення в межах конкретного механізму правового регулювання. Зазначений елемент механізму здійснення нотаріальної діяльності представлений юридичними діями, юридичними подіями та юридичними фактами-станами. Необхідно зазначити, що фактичний склад може включати в себе юридичні факти різних категорій.

Юридичний факт-дія – це акт вольової правомірної поведінки суб'єкта, яка визначає початок та розвиток нотаріально-процесуальних правовідносин на певних стадіях нотаріального процесу. Так, письмова чи усна заява заінтересованої особи на вчинення нотаріальних дій та відповідна оплата, передбачена статтями 19, 31, 42 Закону України «Про нотаріат» [3], є прикладами юридичних дій, що виступають підставою для виникнення правовідносин з приводу відкриття нотаріального провадження. У свою чергу *юридичний факт-подія* відрізняється від дії незалежністю від волі особи. Така фак-

тична обставина настає автономно від того, чи хоче цього суб'єкт нотаріально-процесуальних правовідносин. Прикладом цього може слугувати факт смерті особи (оголошення її померлою), що є підставою для відкриття спадщини як стадії нотаріального провадження щодо видачі свідоцтва про право на спадщину. Крім того, *юридичний факт-стан* особи в механізмі здійснення нотаріальної діяльності має безпосередній зв'язок із приналежністю до громадянства, перебуванням у шлюбі, перебуванням нотаріуса чи посадової особи, яка виконує його функції, у стані, який уможливує розпочати та продовжити нотаріальне провадження, а також перебування іншого суб'єкта у стані бути учасником нотаріальних правовідносин самостійно чи виключно із залученням представника, органу опіки та піклування тощо. Варто відзначити, що одною з основних дій нотаріуса в межах нотаріального провадження є перевірка дієздатності та правоздатності заявника. Так, згідно з ч 3 ст. 67 Закону України «Про нотаріат» наявність такого юридичного факту-стану, як неповноліття учасника нотаріально-процесуальних відносин в межах спадкового провадження передбачає залучення органів опіки та піклування, оскільки про видачу свідоцтва про право на спадщину на ім'я неповнолітнього чи недієздатного спадкоємця нотаріус або уповноважена на це посадова особа відповідного органу місцевого самоврядування повідомляє органи опіки та піклування за місцем проживання спадкоємця для охорони його майнових інтересів.

Ще однією складовою механізму нотаріальної діяльності, на нашу думку, є *нотаріально-процесуальні правовідносини*, які детермінуються та розвиваються виключно за наявності двох попередніх елементів механізму – норм права та юридичних фактів. Такі правовідносини є основною формою реалізації правових норм, кінцевим результатом виконання нотаріатом його регулятивної функції. Як і будь-які інші правовідносини, за своєю внутрішньою структурою нотаріально-процесуальні правовідносини нічим не відрізняються та включають в себе три взаємопов'язані між собою компоненти: об'єкт (певне матеріальне чи нематеріальне благо, з приводу якого виникає нотаріально-процесуальне правовідношення); суб'єкти (це нотаріус чи посадова особа, яка наділена законом на вчинення окремих нотаріальних дій, з одного боку, та особа-заявники чи декілька таких осіб, зацікавлених у здійсненні нотаріальної діяльності – з іншого); зміст (сукупність взаємних прав та обов'язків суб'єктів таких правовідносин).

Ще одним елементом механізму здійснення нотаріальної діяльності є *акти застосування права*. Результатом застосування права суб'єктом нотаріальної діяльності завжди є нотаріальний акт,

а саме фіксація нотаріусом безспірного права та юридичних фактів з метою надання їм юридичної достовірності на різних видах носіїв, відповідно до встановленої законом нотаріальної процедури. Широка сфера нотаріальної діяльності обумовлює складну класифікацію нотаріальних актів як основного акту застосування права нотаріусом: (за процесуальною метою: 1) остаточні, які фіксують результат усього нотаріального провадження; 2) проміжні, які вирішують певні процедурні питання; за формою викладення: 1) письмові, 2) усні, 3) електронні; за правовою природою: 1) акти, в яких констатується безспірне невиконання обов'язку однією із сторін договору (виконавчий напис); 2) акти, що підтверджують домовленість сторін з приводу регламентації їх прав та обов'язків на підставі договору або одностороннього правочину; 3) акти, спрямовані на забезпечення прав осіб (заборона відчуження майна, встановлення охорони спадкового майна тощо); 4) акти, в яких встановлюються певні юридичні факти (перебування фізичної особи в певному місці тощо).

В якості ще одного елемента механізму нотаріальної діяльності (водночас він має факультативний характер) варто виокремити *юридичні засоби захисту прав та законних інтересів учасників нотаріального провадження*. Цей елемент механізму, на нашу думку, багато в чому ґрунтується на гарантіях нотаріальної діяльності. Так захист прав особи-заявника може бути забезпечений в судовому порядку шляхом реалізації її права на оскарження нотаріального провадження або відмови у його вчиненні до суду, або ж оскарження нотаріусом незаконних дій відповідних посадових осіб до суду.

Висновки. Отже, підводячи підсумки проведеного наукового дослідження, можемо зробити наступні висновки:

- по-перше, механізм нотаріальної діяльності є основним способом функціонування інституту нотаріату, сукупністю юридичних засобів виконання його основних функцій, визначених законодавством;
- по-друге, «механізм нотаріальної діяльності» можливо визначити, як різновид правового механізму нотаріату, що становить собою впорядковану систему взаємопов'язаних між собою юридичних засобів, які націлені на унормування, надання юридичної форми суспільним відносинам, котрі виникають з приводу здійснення врегульованої законом, іншими нормативними актами діяльності надавача нотаріальних послуг, пов'язаної із посвідченням прав та фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших дій з метою надання їм юридичної вірогідності, а також надання громадянам і юридичним особам іншої професійної правничої допомоги;

- по-третє, елементами механізму здійснення нотаріальної діяльності є: 1) нормативна база; 2) юридичні факти та фактичні склади; 3) нотаріально-процесуальні правовідносини; 4) акти застосування права; 5) юридичні засоби захисту прав та законних інтересів учасників нотаріального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беззуб І. Реформа нотаріату в Україні. Громадська думка про правотворення. 2020. № 15 (200). С. 12–20. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2020/15.pdf>.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 року № 3425-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
4. Фріс І.П. До поняття нотаріальної діяльності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 33. С. 44–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2013_33_8.
5. Гуледза А.Г. Нотаріальна діяльність в Україні: становлення, розвиток, удосконалення (адміністративно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2012. 187 с.
6. Конституція України від 26.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.